

Μνήμων

Τόμ. 36, Αρ. 36 (2018)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΟΦΙΝΑΚΗΣ, Ο πρώτος συνοδισμός των Πνευματικών Φραγκισκανών και των Μπεργίνων του Λαγκρεντόκ • ΜΑΡΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Το θέατρο ως εργαλείο προώθησης πολιτικών και οικονομικών διεκδικήσεων στις αγγλικές πόλεις του ύστερου Μεσαίωνα • ΑΝΔΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΛΕΤΗ, Κατακτόνικες τον κόσμο του βιβλίου στη Βενετία: η εκδοτική παρουσία και δημόσια εικόνα του Άλδου Μανούτιου • ΔΑΦΝΗ ΛΑΠΠΑ, Χριστιανισμός του ανατολικού δόγματος στην πόλη της βενετικής Κέρκυρας (16ος-18ος αι.) • ΣΟΦΙΑ ΜΑΥΡΑΙΟΥ, Σχέδια για την ίδρυση «Εταιρείας των έν Ροτίγγη Γραικών» κατά τις παραμονές της Έπανάστασης του '21 • ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΙΑΚΑΚΗΣ, Εφοδίασμος το πολιορκημένο Μεσολόγγι (1825-1826) • ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΟΝΑΤΙΔΗΣ, Αυτοχέιρες στην Ερμούπολη τον 19ο αιώνα • ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΔΕΔΕ, Απόπειρες δικτύωσης του Κόμματος Φιλελευθέρων, 1910-1912 • ΙΩΑΝΝΗΣ Σ. ΧΑΛΚΟΣ, Ο Θεόδωρος Πάγκαλος και ο αναθεωρητισμός απέναντι στην Τουρκία • ΜΑΡΙΑ ΦΡΑΓΚΟΥ, Δραστηριότητες προσκαίρας και ζητήματα διπλωματίας στο Ολοκαύτωμα • ΜΑΡΙΑ ΠΟΥΛΟΥ, Ένα μνημείο για την Αντίσταση στη δεκαετία του 1950 • ΕΛΕΟΝΟΡΑ ΒΡΑΤΣΚΙΔΟΥ, Η τρίτη ανακάλυψη του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ • ΣΠΥΡΟΣ ΚΑΚΟΥΡΓΙΤΗΣ, Το αίτημα για θεατρική αποκέντρωση και η ίδρυση των Δημοτικών Περιφερειακών Θεάτρων (1983)

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

OLIVIER ZELLER, Μια αναδρομική ματιά στη σύγχρονη ιστορία των πόλεων στη Γαλλία (περ. 2000-2016)

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ, Η Έκθεση «Ιωάννης Καποδίστριας: Η πορεία του στον χρόνο» στη Βουλή των Ελλήνων (Νοέμβριος 2016-Ιούλιος 2018)

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΣ

Δ. Λαμπροπούλου, Β. Καρχαμνοιάκης, Α. Αμπούτης, Β. Μανουσάκης, Ο. Κασσαρδής-Hering, Δ. Τσερές, Α. Φλιτούρης, Β. Θεοδώρου

36

ΑΘΗΝΑ 2017-2018

«ΕΛΑΒΑ ΥΠ' ΟΨΙΝ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗΝ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ». ΑΥΤΟΧΕΙΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΟΝΑΤΙΔΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.36852](https://doi.org/10.12681/mnimon.36852)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΓΟΝΑΤΙΔΗΣ Γ. (2024). «ΕΛΑΒΑ ΥΠ' ΟΨΙΝ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗΝ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ». ΑΥΤΟΧΕΙΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ. *Μνήμων*, 36(36), 171–196. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36852>

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΟΝΑΤΙΔΗΣ

ΕΛΑΒΑ ΥΠ' ΟΨΙΝ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗΝ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ
ΑΥΤΟΧΕΙΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

*Δεν γνωρίζω αν υπάρξη -διά το έτος τούτο τουλάχιστον- θέμα επικαιρότερον του περί αυτοκτονίας εν Ελλάδι διά τε το πλήθος των γενομένων κατά τους τελευταίους μάλιστα μήνας αυτοκτονιών και το δυσεξήγητον εν πολλοίς των αιτίων, άτινα παρήγαγον την τάσιν ταύτην [...] Εισήχθημεν αρά γε λεληθότως εις περίοδον επιδημίας αυτοκτονιών, οίας αναφέρει που η ιστορία επελθούσας συνεπεία ωρισμένων μεγάλων αιτίων, ή αν εν Ελλάδι αυτοκτονίαι ανθρώπων διαφόρου τάξεως, ηλικίας και αναπτύξεως είνε μεμονωμένα ούτως ειπείν αποτελέσματα νευρικών ή εγκεφαλικών διαταράξεων, προελθουσών εξ ηθικών ή φυσικών αιτίων;*¹

Οι παραπάνω προβληματισμοί εκφράζονται από τον δικηγόρο Τιμολέοντα Αμπελά το 1889. Υπήρξε πράγματι αύξηση των αυτοκτονιών στο ελληνικό κράτος στα τέλη του 19ου αιώνα ή οι παρατηρήσεις και οι φόβοι του συριανού συγγραφέα δεν επαληθεύονται από τα ποσοτικά δεδομένα που διαθέτουμε; Η ιστορική έρευνα δεν έχει ασχοληθεί με το ζήτημα της

Οι βασικές θέσεις της εργασίας παρουσιάστηκαν στο Γ' Διεθνές Κυκλαδολογικό Συνέδριο *Οι Κυκλάδες στη διαχρονία: Χώροι - Άνθρωποι*, Εταιρεία Κυκλαδικών Μελετών (Ερμούπολη, 25-29.5.2016) και στο *International Postgraduate Port and Maritime Studies Conference 2017*, University of Bristol (Bristol, 20-21.4.2017). Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το προσωπικό των ΓΑΚ/Αρχεία Νομού Κυκλάδων. Η προϊσταμένη Αγγελική Ψιλοπούλου και οι υπάλληλοι Λούλα Κλήμη, Πόπη Πασχαλίδου και Χρήστος Χαχόλος διευκόλυναν την έρευνα και μου παρέιχαν κάθε είδους βοήθεια. Το παράθεμα στον τίτλο προέρχεται από επιστολή αυτόχειρα στην Ερμούπολη, βλ. εφημ. *Εθνική Άμυνα*, αρ. 7, 13.11.1876, «Αυτοκτονία», σ. 2.

1. Τιμολέων Αμπελάς, «Η αυτοκτονία εν Ελλάδι», Κ. Φ. Σκόκος, *Ετήσιον Ημερολόγιον χρονολογικόν, φιλολογικόν, γελοιογραφικόν του έτους 1889*, έτος Δ', Αθήνα 1889, σ. 339-341.

αυτοχειρίας στο ελληνικό κράτος,² με εξαίρεση μια μελέτη για τις γυναικείες αυτοκτονίες στις αρχές του 20ού αιώνα³ και τις αυτοκτονίες σημαντικών προσωπικοτήτων, συνήθως Ελλήνων λογοτεχνών.⁴

Ο κυριότερος αποτρεπτικός παράγοντας είναι η έλλειψη πηγών. Η αυτοκτονία φέρει το βάρος του κοινωνικού στιγματισμού τόσο για τον/την αυτόχειρα όσο και για το συγγενικό του περιβάλλον, γεγονός που ωθεί τους τελευταίους στην απόκρυψη και μη δημοσιοποίηση της πράξης. Κατά συνέπεια η αυτοχειρία δεν σημειώνεται συστηματικά στις ληξιαρχικές πράξεις αποβιώσεων και ο ερευνητής πρέπει να ανατρέξει σε ένα πλήθος πηγών για να ανακαλύψει και να τεκμηριώσει τις πράξεις αυτοχειρίας. Οι δυσκολίες αυξάνονται στις περιπτώσεις ατυχημάτων, πνιγμών, πτώσεων και δηλητηριάσεων, αφού οι αμφιβολίες σχετικά με τις συνθήκες θανάτου δεν βοηθούν στο να εξακριβωθεί εάν υπήρχε πρόθεση αυτοχειρίας.⁵ Για τους λόγους αυτούς, η έρευνα συνήθως δεν αποκαλύπτει παρά έναν μικρό αριθμό αυτοκτονιών, ίσως ασήμαντο στο σύνολο των αποβιώ-

2. Για την παραγωγή των δυτικών ιστοριογραφικών σχολών βλ. Roisin Healy, «Suicide in early modern and modern Europe», *The Historical Journal* 49.3 (2006), σ. 903-919· David Lederer, «Suicide in early modern central Europe: a historiographical review», *German Historical Institute London Bulletin* 38.2 (2006), σ. 33-46· Terri L. Snyder, «What historians talk about when they talk about suicide: the view from early modern British North America», *History Compass* 5.2 (2007), σ. 658-674.

3. Γιώργος Μαργαρίτης, «Γυναικείες αυτοκτονίες στο γύρισμα του αιώνα», *Ανθρωποι στα άκρα. Ο θάνατος ως επιλογή*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Επιστήμης κοινωνία. Ειδικές Μορφωτικές Εκδηλώσεις, Αθήνα 2002, σ. 49-69. Το συγκεκριμένο άρθρο είναι προϊόν του ερευνητικού προγράμματος του Γ. Μαργαρίτη στο Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας με τίτλο «Οι νέοι και οι κρίσεις αυτοκαταστροφής: νεανικές επιδημίες αυτοκτονιών στην Ελλάδα του 20ού αιώνα (1896-1940)».

4. Ενδεικτικά βλ. Λίζυ Τσιριμώκου, «Το φάσμα της αυτοχειρίας», *Εσωτερική ταχύτητα. Δοκίμια για τη λογοτεχνία*, Αθήνα 2000, σ. 247-263· Πέτρος Χαρτοκόλλης, *Ιδανικοί αυτόχειρες. Έλληνες λογοτέχνες που αυτοκτόνησαν*, Αθήνα 2010. Ξεχωριστή παραμένει η συναρπαστική μελέτη του Δημήτρη Αρβανιτάκη, *Απολογία της αυτοκτονίας. Ένα αφελές κείμενο του Ανδρέα Κάλβου*, Αθήνα 2012. Βλ. τη βιβλιοκριτική του Χρήστου Λούκου, *Μνήμων* 32 (2012), σ. 291-296.

5. Για τα μεθοδολογικά προβλήματα της μελέτης των αυτοκτονιών βλ. Traolac Brugha – Dermot Walsh, «Suicide past and present – the temporal constancy of under-reporting», *The British Journal of Psychiatry*, 132 (1978), σ. 177-179· David Silkenat, *Moments of despair. Suicide, divorce and debt in civil war era North Carolina*, Chapel Hill 2011, σ. 221-223.

σεων μιας πόλης, μιας περιοχής ή ενός κράτους – μέγεθος το οποίο είναι δύσκολα αξιοποιήσιμο ιστορικοδημογραφικά.⁶

Στην παρούσα μελέτη αξιοποιήθηκαν τα πρόχειρα βιβλία αποβιώσεων και τα ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων του Δήμου Ερμούπολης, τα πρακτικά συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Ερμούπολης, τα βιβλία εισερχομένων-εξερχομένων ασθενών του Δημοτικού Νοσοκομείου «Ελπίς» της Ερμούπολης, συμβολαιογραφικές πράξεις, οικογενειακά αρχεία και ο τοπικός Τύπος.

«*Έγεινεν αυτόχειρ είς νέος...*»

Κατά τον 19ο αιώνα στο νησί της Σύρου επιβεβαιώθηκαν 37 περιπτώσεις αυτοχειρίας, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων εντοπίζεται στην Ερμούπολη. Αναμφίβολα αποτελούν ένα πολύ μικρό ποσοστό του συνόλου των αποβιώσεων που καταγράφονται στην Ερμούπολη την ίδια περίοδο. Ενδεικτικά αξίζει να αναφερθεί ότι στο β' μισό του 19ου αιώνα στα ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων του Δήμου Ερμούπολης καταχωρούνται κατά μέσο όρο περίπου 627 θάνατοι κατ' έτος.⁷

Στον Πίν. 1 αποτυπώνεται η κατανομή των αυτοχειρών κατ' έτος και κατά φύλο.

Έως τη δεκαετία του 1870 σημειώθηκαν μόλις 9 αυτοκτονίες, ενώ το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα τριπλασιάζονται και φτάνουν τις 28. Αξίζει να σημειωθεί πως δεν έχει καταγραφεί καμία αυτοκτονία κατά τη διάρκεια της επιδημίας χολέρας που έπληξε την Ερμούπολη το 1854.⁸

Οι αυτοκτονίες αυτές παρουσιάζουν την ακόλουθη μηνιαία διακύμανση: Ιανουάριος 1, Φεβρουάριος 1, Μάρτιος 6, Απρίλιος 3, Μάιος 5, Ιούνιος 4, Ιούλιος 4, Αύγουστος 2, Σεπτέμβριος 2, Οκτώβριος 1, Νοέμβριος 5 και Δεκέμβριος 3. Φαίνεται λοιπόν πως υπάρχει μια τάση οι αυτοκτονίες να συντελούνται είτε κατά την εαρινή και θερινή περίοδο (Μάρτιος-Ιούλιος 22 αυτοκτονίες) είτε προς το τέλος του έτους (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 8

6. George Minois, *Ιστορία της αυτοκτονίας. Η δυτική κοινωνία αντιμέτωπη με τον εκούσιο θάνατο*, Αθήνα 2006, σ. 15-16, 26.

7. Ιδιαίτερη χρησιμότητα θα είχε ο υπολογισμός του ποσοστού των αυτοκτονιών επί του συνόλου των βίαιων θανάτων, αλλά μέχρι στιγμής δεν διαθέτουμε μελέτη με αυτά τα δεδομένα για τη περίπτωση της Ερμούπολης.

8. Για την επιδημία χολέρας βλ. Χρήστος Λούκος, «Επιδημία και κοινωνία. Η χολέρα στην Ερμούπολη της Σύρου (1854)», *Μνήμων* 14 (1992), σ. 49-69. Για αυτοχειρίες σε περίοδο επιδημιών βλ. G. Minois, *ό.π.*, σ. 223-225.

αυτοκτονίες). Αντίθετα, στην αρχή του έτους και του φθινοπώρου οι αυτοκτονίες μειώνονται.⁹ Συνολικά, από τους 37 αυτόχειρες 30 ήταν άνδρες (81,1%) και επτά γυναίκες (18,9%).¹⁰

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Αυτόχειρες κατ' έτος και κατά φύλο

Έτος	Άνδρες	Γυναίκες	Έτος	Άνδρες	Γυναίκες
1837	1	-	1882	4	1
1845	1	-	1886	2	-
1848	1	-	1887	1	-
1850	1	-	1888	2	-
1853	1	-	1889	1	-
1866	1	1	1891	2	-
1870	2	-	1892	2	1
1875	1	-	1893	1	-
1876	3	-	1896	1	-
1878	-	1	1898	2	2
1880	-	1			

Εστιάζοντας στις περιπτώσεις των γυναικών, παρατηρούμε ότι το ηλικιακό εύρος είναι μικρό, μεταξύ 15-45 ετών με μια συγκέντρωση προς τις νεαρές ηλικίες 15-22 ετών.¹¹ Το επάγγελμα έχει καταγραφεί μόνο σε

9. Το δείγμα είναι εξαιρετικά μικρό για τη χρονική περίοδο στην οποία αναφέρεται, ενώ απουσιάζουν αντίστοιχες μελέτες για άλλα αστικά κέντρα του ελληνικού κράτους, ώστε να διαπιστώσουμε εάν η εποχή διαδραματίζει κάποιο ρόλο στην εκδήλωση αυτοκτονιών. Για την εποχιακή διακύμανση βλ. Jean-Claude Schmitt, «Le suicide au Moyen Age», *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 31.1 (1976), σ. 9.

10. Η κυριαρχία των ανδρών στις αυτοκτονίες παρατηρείται διαχρονικά και σε άλλες χώρες. Ενδεικτικά βλ. J.-C. Schmitt, *ό.π.*, σ. 9· Kyla Thomas – David Gunnell, «Suicide in England and Wales 1861-2007: a time-trends analysis», *International Journal of Epidemiology* 39 (2010), σ. 1465-1469· D. Walsh, «Suicide in Ireland in the 19th century», *Irish Journal of Psychological Medicine* 34.3 (September 2017), σ. 177-181. Ωστόσο, για τις παγίδες που κρύβει στη μελέτη της αυτοχειρίας η πεποίθηση πως είναι κυρίως μια ανδρική πράξη βλ. Howard I. Kushner, «Women and suicide in historical perspective», *Signs* 10.3 (Ανοιξη 1985), σ. 537-552· Kathy McKay, Allison Milner & Myfanwy Maple, «Women and suicide: beyond the gender paradox», *International Journal of Culture and Mental Health* 7.2 (2014), σ. 168-178.

11. Για τις ηλικίες των γυναικών αυτοχείρων σε άλλες χώρες βλ. K. Thomas –

τρεις περιπτώσεις: μια διδασκάλισσα, μια πόρνη και μια νοικοκυρά.

Ως αιτία της αυτοχειρίας για τις τρεις νεαρότερες γυναίκες παρουσιάζεται στον τοπικό Τύπο η ερωτική απογοήτευση λόγω εγκατάλειψης από τον σύντροφό τους. Η Μαρία Ροσολάτου «ητυοκτόνησε εν Άνω Σύρω [...] διότι εγκαταλείφθη υπό του εραστού της [...] εμπόρου εκ Τριπόλεως όστις της υπέσχετο γάμον».¹² Στον Τύπο δημοσιεύεται το όνομα του εμπόρου, χωρίς ωστόσο να ακολουθήσει κάποιο άλλο δημοσίευμα ή επιστολή αποποίησης ευθυνών.

Αντίθετα, στην περίπτωση της αυτοχειρίας της Ελένης Βάλδης, ο θεωρούμενος εκ μέρους της οικογένειας ηθικός αυτουργός της πράξης της θα στείλει επιστολή στον Τύπο με την οποία «διακηρύττει ότι ουδέποτε ηθέτησε αμέσως ή εμμέσως την υπόσχεσίν του, ότι εις ουδένα είπε τοιούτόν τι και ότι ουδέποτε είχε κατά διάνοιαν ν' αναχωρήση, εγκαταλείπων αυτήν και ότι λαμβάνει την ευθύνην της πράξεως, άμα δυνηθή τις ν' αποδείξη το εναντίον των λόγων του τούτων».¹³ Ειλικρινής διευκρινιστική επιστολή ή προσπάθεια διάσωσης της κοινωνικής του υπόληψης;

Ο ερμούπολιτικός Τύπος, αν και σε μικρό βαθμό επιρρίπτει ευθύνες στους νεαρούς που αθετούν τις υποσχέσεις γάμου, θεωρεί ως κύρια αιτία την ανάγνωση ανήθικων μυθιστορημάτων, «εφ' ων πολλοί εκ της ελληνικής κοινωνίας άρρενες και θήλεις στηρίζουσι την ανατροφήν των και δι' ων μορφόνουσι την καρδίαν των».¹⁴ Μάλιστα, στην περίπτωση της Ελένης Βάλδης η γνώση ξένων γλωσσών θεωρήθηκε ότι λειτούργησε επιβαρυντικά, ενώ υπεύθυνοι θεωρήθηκαν και οι «ασύνετοι γονείς, άνευ συστολής και τύψεως της συνειδήσεως ότι αυτοί και μόνοι είναι οι αυτόχειρες του θυγατρίου».¹⁵ Ως κύρια μέτρα αποτροπής προβάλλονται η επίκληση της θείας δίκης, η αποφυγή εκθειαςμού της αυτοχειρίας ως ανδραγαθήματος και ο χαρακτηρισμός της ως «λίαν χονδρή ανοησία».¹⁶

Για τις υπόλοιπες τέσσερις περιπτώσεις δεν σημειώνεται η αιτία της αυτοχειρίας. Εικάζεται πως μία αυτοκτόνησε λόγω οικογενειακών προβλημάτων¹⁷ και μία «προσβληθείσα υπό συμπρατριώτου της».¹⁸ Άραγε

D. Gunnell, *ό.π.*, σ. 1465-1469· D. Walsh, *ό.π.*, σ. 178.

12. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1703, 28.11.1898, σ. 2-3.

13. Εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 93, 22.6.1866, «Η τελευταία αυτοχειρία», σ. 3-4.

14. Στο ίδιο, αρ. 91, 8.6.1866, σ. 2.

15. Εφημ. *Νόμος*, αρ. 115, 11.6.1866, σ. 3.

16. Εφημ. *Ερμής*, αρ. 213-214, 18.8.1878, σ. 2.

17. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1383, 5.12.1892, σ. 3· εφημ. *Ήλιος*, αρ. 414, 6.12.1892, σ. 2.

18. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1681, 27.6.1898, σ. 2.

στην περίπτωση της 22χρονης Μαριγώς Κρινετζά να διαδραμάτισε κάποιο ρόλο στην απόφασή της η εγκυμοσύνη της;¹⁹ Και εδώ οι πηγές σιωπούν.

Οι περισσότερες αυτόχειρες γυναίκες (5) επιλέγουν να δηλητηριαστούν, ενώ δύο επιλέγουν να πνιγούν, μία στη θέση Βαπόρια και μία στη θέση Μάππα.²⁰ Η δηλητηρίαση συντελείται συνήθως εντός της οικίας, αλλά ο θάνατος μπορεί να επέλθει στο δημοτικό νοσοκομείο, όπως συνέβη στην περίπτωση της πόρνης Γεωργίτσας Ιωάννου.²¹

Όπως σημειώθηκε παραπάνω, το μεγαλύτερο μέρος των αυτοχείρων ήταν άνδρες. Στον Πίν. 2 αποτυπώνεται η ηλικιακή τους κατανομή. Το ηλικιακό εύρος είναι αρκετά πιο διευρυμένο από το αντίστοιχο των γυναικών, περιλαμβάνοντας αυτόχειρες από 14-15 έως 70 ετών. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση παρατηρείται στις ηλικιακές ομάδες των 46-50 (6 περιπτώσεις) και 56-60 ετών (4 περιπτώσεις), ενώ λιγότερες αυτοχειρίες σημειώνονται στις ηλικίες 21-35 ετών. Για πέντε αυτόχειρες δεν γνωρίζουμε την ηλικία τους.²²

Μεγάλο εύρος παρουσιάζουν και τα επαγγέλματα των αυτοχείρων (Πίν. 3).²³ Ο εκούσιος θάνατος επιλέγεται απ' όλες τις κοινωνικο-οικονομικές κατηγορίες, όπως καταδεικνύει η συνύπαρξη στην ίδια λίστα ενός εργατικού, δύο εργατών, ενός υπηρέτη, αλλά και ενός γάλλου γιατρού, ενός πλοιάρχου, δύο δασκάλων, τριών εμπόρων κι ενός τραπεζίτη. Ωστόσο, τα αδύναμα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα.

19. Εφημ. *Εομής*, αρ. 421, 4.9.1880, σ. 1.

20. Στην Ιρλανδία, την Αγγλία και την Ουαλία οι γυναίκες επιλέγουν με μεγαλύτερη συχνότητα άλλα μέσα για να αυτοκτονήσουν, περισσότερα βίαια, όπως ο απαγχονισμός και ο πυροβολισμός. Βλ. K. Thomas – D. Gunnell, *ό.π.*, σ. 1469-1471· D. Walsh, *ό.π.*, σ. 178-180.

21. ΓΑΚ, Αρχεία Νομού Κυκλάδων (ANK), Δημοτικό Αρχείο Ερμούπολης (ΔΑΕ), Νοσοκομείο, Βιβλίο εισερχομένων και εξερχομένων ασθενών, 1881-1883, Τμήμα Α', α.α. 119/1882· ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ληξιαρχείο (Ε), Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 342/1882. Σχετικά με την πορνεία στην Ερμούπολη βλ. Θωμάς Δρίκος, *Η πορνεία στην Ερμούπολη το 19ο αιώνα*, Αθήνα 2002.

22. Για τις ηλικίες των ανδρών αυτοχείρων σε άλλες χώρες βλ. K. Thomas – D. Gunnell, *ό.π.*, σ. 1465-1469· D. Walsh, *ό.π.*, σ. 178.

23. Σημειώνεται το επάγγελμα κατά τη στιγμή της αυτοχειρίας και όχι τα προηγούμενα που ενδεχομένως είχε εξασκήσει ο αυτόχειρας. Για παράδειγμα, ο Νικόλαος Πετρόπουλος, γνωστός έμπορος της Ερμούπολης, καταγράφεται ως τραπεζίτης. Επίσης, επιλέχθηκε να διατηρηθούν οι ονομασίες των καταγραμμένων επαγγελματιών γιατί, παρά την φαινομενική ταυτοσημία τους (π.χ. εργάτης – εργατικός), ενδεχομένως να υποδηλώνουν διαφοροποιήσεις. Για την εφαρμογή αυτής

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Κατανομή αυτοχειρών ανδρών κατά ηλικιακές ομάδες

<i>Ηλικία</i>	<i>αρ. ατόμων</i>	<i>Ηλικία</i>	<i>αρ. ατόμων</i>
1-15 έτη	1	46-50	6
16-20	1	51-55	-
21-25	2	56-60	4
26-30	3	61-65	1
31-35	3	66-70	1
36-40	1	νέοι	2
41-45	-	άγνωστη	5

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Επαγγέλματα αυτοχειρών ανδρών

<i>Επάγγελμα</i>	<i>αρ. ατόμων</i>	<i>Επάγγελμα</i>	<i>αρ. ατόμων</i>
Έμπορος	3	Εφημεριδοπώλης	1
Καφεπώλης	2	Ιατρός	1
Μαθητής	2	Παντοπώλης	1
Άεργος	1	Πλακουντοποιός	1
Δημοτ. υπάλληλος	1	Πλοίαρχος	1
Διδάσκαλος	1	Υπάλλ. δικηγορ. γραφείου	1
Ελληνοδιδάσκαλος	1	Υπηρέτης	1
Εμποροϋπάλληλος	1	Φύλακας Νεωρίου	1
Εργάτης ναυπηγείου	1	Χωροφύλακας	1
Εργάτης	1	Τραπεζίτης	1
Εργατικός	1	Άγνωστο	5

Οι λόγοι της αυτοχειρίας ποικίλλουν για τους άνδρες: ψυχικά προβλήματα (9), οικονομικοί λόγοι (5), αποκάλυψη παραβατικής συμπεριφοράς – κλοπή

της μεθόδου βλ. Χρήστος Λούκος, «Κέα: από την ταξινόμηση του Δημοτικού Αρχείου σε πρώτες υποθέσεις για μια ιστορία του νησιού», Ο. Γκράτζιου – Χ. Λούκος (επιστ. επιμ.), *Ψηφίδες. Μελέτες Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Τέχνης. Στη μνήμη της Στέλλας Παπαδάκη-Oekland*, Ηράκλειο 2009, σ. 328.

(2), πολλαπλοί αρνητικοί παράγοντες (2), ερωτική απογοήτευση (1), αποτυχία σε σχολικές εξετάσεις (1), ασθένεια (1), άγνωστες αιτίες (9).

Στην τελευταία ομάδα υπάρχουν δύο ιδιαίτερες περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά τον Κωνσταντίνο Βητάλη, ο οποίος αυτοκτόνησε το 1837. Δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο για τη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς μοναδική πηγή της αυτοχειρίας αποτελεί η απογραφή των περιουσιακών του στοιχείων από τον συμβολαιογράφο Α. Δαυίδ.²⁴ Στον κατάλογο των βιβλίων της βιβλιοθήκης του Κ. Βητάλη περιλαμβάνεται το *Systeme de la nature par Mirabeau*.²⁵ Πρόκειται για την περίφημη πραγματεία του Paul Henri Thiry, Baron d'Holbach, *Système de la Nature ou Des Loix du Monde Physique et du Monde Moral*, την οποία εξέδωσε το 1770 με το ψευδώνυμο Jean-Baptiste de Mirabaud. Στο κεφάλαιο «περί αυτοκτονίας» ο d'Holbach υπερασπίζεται τον εκούσιο θάνατο υποστηρίζοντας πως δεν αποτελεί πράξη ενάντια στην κοινωνία ή ενάντια στη φύση του ανθρώπου, αλλά ούτε και πράξη δειλίας.²⁶ Επιπλέον, στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του υπάρχει το έργο του Cesare Beccaria *Περί αδικημάτων και ποινών*, που πρωτοεκδόθηκε το 1764, όπου ο συγγραφέας, στο κεφάλαιο «περί αυτοχειρίας και μετοικισμού», τονίζει πως η αυτοχειρία είναι ένα έγκλημα που δεν επιδέχεται τιμωρία και αναρωτιέται «ποία λοιπόν αιτία είναι ικανή να κρατήσει την απελπισμένη χείρα του ατόχου;».²⁷ Άραγε ο Κ. Βητάλης είχε επηρεαστεί και σε ποιο βαθμό από τις απόψεις του d'Holbach και του C. Beccaria;

Η δεύτερη περίπτωση αφορά στον Γεώργιο Χακιάμη, χρωροφύλακα, ο

24. ΓΑΚ, ANK, Αρχείο Συμβολαιογράφου Α. Δαυίδ, αρ. 5930, 6.8.1837.

25. Η βιβλιοθήκη του Κ. Βητάλη αποτελούνταν από 122 τίτλους και 272 τόμους, ενώ η αξία της ανερχόταν σχεδόν στο ήμισυ της συνολικής αξίας της περιουσίας του (716,90 δρχ. σε σύνολο 1.464,54 δρχ.) Στο μεγαλύτερο μέρος της περιελάμβανε εκδόσεις κειμένων αρχαίας γραμματείας (44 τίτλοι – 97 τόμοι), θετικών επιστημών (20 τίτλοι – 38 τόμοι) και φιλοσοφίας 18ου και αρχών 19ου αιώνα (12 τίτλοι – 60 τόμοι). Διέθετε, ακόμη, βιβλία θεολογίας, γεωγραφίας και ιστορίας, λεξικά και γραμματικές της ελληνικής και γαλλικής γλώσσας. Οι περισσότεροι τόμοι ήταν στα ελληνικά και αρκετοί στα γαλλικά (36 τίτλοι – 127 τόμοι), με ελάχιστους στα λατινικά, τα ιταλικά και τα αγγλικά. Για μια σύγκριση του μεγέθους και της αξίας της βιβλιοθήκης του Κ. Βητάλη με αντίστοιχες που κατέλιπαν πέντε διαθέτες στις διαθήκες τους στα τέλη του 19ου αιώνα στην Ερμούπολη βλ. Χρήστος Λούκος, *Πεθαίνοντας στη Σύρο τον 19ο αιώνα*, Ηράκλειο 2000, σ. 95-96.

26. Για τον Baron d'Holbach και το έργο του βλ. G. Minois, *Ιστορία της αυτοκτονίας*, ό.π., σ. 359-361.

27. Βεκκαρίας, *Περί αδικημάτων και ποινών*, Παρίσι 1823, σ. 143. Ανώνυμη,

οποίος αποφάσισε να πνιγεί τον Φεβρουάριο 1882. Το πηλίκιο και το ξίφος του βρέθηκαν στην άκρη του εξωτερικού βραχίονα του μώλου. Προηγούμενως είχε αφήσει στο δωμάτιό του το εξής σημείωμα: «Γράψατε μου στο μνίμα μου απάνο προς στο κόσζμο δεν εύρα χαρά. Σίρα την 21 Φεβρουαρίου 1882».²⁸ Ποιοι ήταν οι λόγοι που τον είχαν οδηγήσει σε αυτή την πικρή διαπίστωση; Οικογενειακοί, ερωτικοί, επαγγελματικοί; Δεν γνωρίζουμε. Ο Τύπος αρχικά υποπτεύεται πως ίσως πρόκειται για μια πολύ καλά σχεδιασμένη λιποταξία²⁹ και μερικές μέρες αργότερα απλώς ανακοινώνει την εύρεση του πτώματος.³⁰

Επιστολή που επεξηγεί τους λόγους της αυτοκτονίας του θα αφήσει και ο 14χρονος μαθητής Παναγιώτης Σαραντόπουλος, ο οποίος δηλητηριάζεται τον Σεπτέμβριο του 1892. Έχοντας αποτύχει λίγες μέρες νωρίτερα στις εισαγωγικές εξετάσεις για το Γυμνάσιο, σημειώνει: «μη δυνάμενος να ανεχθώ τας ύβρεις σας, την εντροπήν των συμμαθητών μου και τα περιπαίγματα των διδασκάλων, αυτοκτονώ και σας παρακαλώ να μη βαρυγνώματε εναντίον μου».³¹

Αντίστοιχα, ένας νεαρός άνδρας, για τον οποίον ελάχιστα γνωρίζουμε φέρεται να αυτοκτόνησε λόγω των προσβολών που δέχθηκε από τους πιστωτές του για τα ανεξόφλητα χρέη του.³² Τα χρέη, οι οικονομικές δυσχέρειες, η φτώχεια ωθούν άλλους τέσσερις άνδρες στην αυτοκτονία.³³ Μάλιστα, ο ένας εξ αυτών «αφείς επιστολήν, λέγουσαν ότι δίδει πέρας

τυπικά, μετάφραση του Αδ. Κοραή, επεξεργασμένη και εκσυγχρονισμένη μορφή της έκδοσης του 1802. Ο Κ. Βητάλης θα διέθετε την έκδοση του 1823. Για το έργο του C. Beccaria βλ. G. Minois, *ό.π.*, σ. 415.

28. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 808, 24.2.1882, σ. 3· εφημ. *Πατρίς*, αρ. 820, 24.2.1882, σ. 2.

29. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 820, 24.2.1882, σ. 2· εφημ. *Χρηματιστήριο*, αρ. 17, 27.2.1882, σ. 3.

30. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 810, 2.3.1882, σ. 3· εφημ. *Χρηματιστήριο*, αρ. 18, 6.3.1882, σ. 2.

31. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1374, 3.10.1892, σ. 3.

32. Εφημ. *Ο Αίολος*, αρ. 30, 10.3.1845, σ. 4.

33. Πρόκειται για τον έμπορο Χρήστο Μακρύ (ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Πρόχειρα βιβλία αποβιώσεων, 1848-1853, αρ. πράξης 109/1850· εφημ. *Ο Αίολος*, αρ. 304, 3.6.1850, σ. 4). Για τον εργατικό Γρηγόριο Καλομενόπουλο βλ. εφημ. *Δας*, αρ. 9, 15.12.1870, σ. 3· εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 314, 19.12.1870, σ. 2. Για τον Γεώργιο Αλεξανδρόπουλο βλ. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 901/1891· εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1304, 8.6.1891, σ. 3. Για τον εργάτη Ανδρέα Δρίτσα βλ. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης

εις την ζωήν, ην εβαρύνθη εργαζόμενος άνευ κερδών και προόδου».³⁴ Ενδεχομένως στην κατηγορία αυτή θα μπορούσαν να ενταχθούν οι δύο άντρες που αυτοκτόνησαν «από φιλοτιμίαν», όταν ανακαλύφθηκαν οι κλοπές που είχαν διαπράξει.³⁵

Τα οικονομικά προβλήματα είναι ένας από τους λόγους που ωθούν στην αυτοκτονία τον καφεπώλη Δημήτριο Σμύρο και τον ελληνοδιδάσκαλο Αυγερινό Τριανταφύλλου. Ωστόσο, για τον πρώτο συνέδραμαν ακόμη «η στέρησις της μνηστήρος του και η μέθη»³⁶, ενώ για τον δεύτερο «η σωματική αυτού νόσος και οικογενειακαί δυσαρέσκεια».³⁷

Είναι προφανές ότι η οικονομική κατάσταση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε εννέα αυτοκτονίες (31% του συνόλου), όσες αποδίδονται και σε ψυχικές ασθένειες.³⁸ Βέβαια, υπό τον γενικό αυτό τίτλο συγκεντρώνονται διάφορες περιπτώσεις που περιγράφονται με όρους όπως: «εφαίνετο μελαγχολικός και εξέφραζε φόβους τινάς δεικνύοντας ότι έπασχε κατά τας φρένας»,³⁹ «η ασθένεια του λογικού»,⁴⁰ «φρενήρης»,⁴¹ «περιοδική παρα-

185/1892· εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1351, 7.5.1892, σ. 3· εφημ. *Ήλιος*, αρ. 388, 8.5.1892, σ. 4.

34. Εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 314, 19.12.1870, σ. 2.

35. Πρόκειται για τις περιπτώσεις του Χρόνη Ν. Χρόνη (ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 608/1876· εφημ. *Εξέγερσις*, αρ. 112, 4.12.1876, σ. 1· εφημ. *Εθνική Άμυνα*, αρ. 10, 4.12.1876, σ. 2) και του Δημητρίου Πλουμιστού (εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1672, 2.5.1898, σ. 2).

36. Εφημ. *Ο Αίολος*, αρ. 201, 19.6.1848, σ. 3. Για μια απόπειρα σύνδεσης της μέθης με την αυτοχειρία στον τοπικό Τύπο βλ. «Η αυτοχειρία και τα μεθυστικά ποτά», εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 452, 1.9.1873, σ. 3.

37. Εφημ. *Εξέγερσις*, αρ. 115, 24.12.1876, σ. 1· εφημ. *Ήλιος*, αρ. 80, 24.12.1876, σ. 2· εφημ. *Εθνική Άμυνα*, αρ. 13, 26.12.1876, σ. 3.

38. Για την αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα βλ. ενδεικτικά Δημήτρης Ν. Πλουμπίδης, *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα. Θεσμοί, ιδρύματα και κοινωνικό πλαίσιο, 1850-1920*, Αθήνα 1995· Βαγγέλης Καραμανωλάκης, «Από τα Μοναστήρια στο Φρενοκομείο. Η αντιμετώπιση των τρελών στο ελληνικό βασίλειο τον 19ο αιώνα», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 104 (Σεπτέμβριος 2007), σ. 18-24· Βάσια Λέκκα, *Ιστορία και θεωρία της ψυχιατρικής. Από τον Ιπποκράτη μέχρι το κίνημα της αντιψυχιατρικής και τον Michel Foucault*, Αθήνα 2012. Το Άσυλο Φρενοβλαβών Σύρου ιδρύεται το 1908, βλ. Παναγιώτα Καζολέα-Ταβουλάρη, «Άσυλο φρενοβλαβών Σύρου: ιστορική διερεύνηση προνοιακών θεσμών και κοινωνικές αναπαραστάσεις περί ψυχικής νόσου», *Τα Ιστορικά* 37 (2002), σ. 377-398.

39. Εφημ. *Ο Αίολος*, αρ. 440, 25.1.1853, σ. 1.

40. Εφημ. *Η Ένωσις*, αρ. 289-85, 28.1.1853, σ. 3.

41. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 213/1870.

φροσύνη»,⁴² «καταληφθείς υπό μονομανίας»,⁴³ «παθών κατά τας φρένας»,⁴⁴ «είχε καταληφθή υπό μελαγχολίας».⁴⁵

Η αυτοκτονία ιατρικοποιείται από τον 17ο αιώνα και σταδιακά οι αυτόχειρες αντιμετωπίζονται ως ασθενείς και όχι ως θύματα του Σατανά. Στο πλήθος των πραγματειών που αναφέρονται στο ζήτημα της αυτοχειρίας, ασθένειες όπως η κατάθλιψη, η μελαγχολία, η μανία, είτε αλληλοδιαδέχονται η μια την άλλη σε έναν μανιοκαταθλιπτικό κύκλο είτε όχι, μπορούν να οδηγήσουν στον εκούσιο θάνατο.⁴⁶ Καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα η αυτοκτονία αντιμετωπίζεται κυρίως ως μια μορφή τρέλας, έως ότου δημοσιευτεί η εμβληματική κοινωνιολογική μελέτη του Emile Durkheim, η οποία αναδεικνύει τις κοινωνικές αιτίες της αυτοχειρίας.⁴⁷

Ωστόσο, ο τοπικός Τύπος αποφεύγει να αποδώσει την αυτοχειρία σε ψυχικές νόσους και δεν καταφεύγει στην αντιστροφή της αιτιολόγησης, σύμφωνα με την οποία η απόπειρα αυτοκτονίας αποτελεί απόδειξη παραφροσύνης. Διαπίστωση που προκύπτει τόσο από το πλήθος των αιτιολογικών παραγόντων που καταγράφονται στις σελίδες του όσο και από τον αριθμό των περιπτώσεων για τις οποίες αποφεύγει να σημειώσει τα αίτια.

Ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί ο Leonce Philippe Lussaud, γιατρός της γαλλικής πολεμικής κανονιοφόρου «Asbie», ο οποίος αυτοκτόνησε κατά το διάστημα που το πλοίο του στάθμευε στο λιμάνι της Ερμούπολης. Ο Lussaud εισήχθη μαζί με άλλους δύο γάλλους ναύτες στο Δημοτικό Νοσοκομείο («Ελπίς») στις 23 Οκτωβρίου 1882. Όλοι έπασχαν από τυφοειδή πυρετό.⁴⁸ Τα ξημερώματα της επόμενης μέρας ο Lussaud βγήκε από το νοσοκομείο χωρίς να τον αντιληφθεί ο θυρωρός, μετέβη στον μώλο και έπεσε στη θάλασσα. Σύμφωνα με το πόρισμα της αστυνομίας, «ο ατυχής νέος εκ της ιδιοτροπίας της νόσου αυτού ωθήθη εις το ανεπανόρθωτον δυστύχημα».⁴⁹ Ως γιατρός ενδεχομένως αντιλήφθηκε την

42. Εφημ. *Ήλιος*, αρ. 77, 12.11.1876, σ. 3.

43. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 646, 10.7.1882, σ. 3.

44. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 339/1882.

45. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1072, 21.3.1887, σ. 2.

46. G. Minois, *Ιστορία της αυτοκτονίας*, ό.π., σ. 205-208, 343-350, 441-451.

47. Emile Durkheim, *Κοινωνικές αιτίες της αυτοκτονίας*, Αθήνα 1980 (α' γαλλική έκδοση 1897).

48. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Νοσοκομείο, Βιβλίο εισερχομένων και εξερχομένων ασθενών, 1881-1883, Τμήμα Β', α.α. 173-175/1882.

49. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 877, 27.10.1882, σ. 2-3· εφημ. *Αναγέννησις*, αρ. 92, 30.10.1882, σ. 2.

κατάσταση της υγείας του και αποφάσισε να αυτοκτονήσει. Άλλωστε, ο ένας από τους δύο ναύτες απεβίωσε δύο μέρες αργότερα, στις 26 Οκτωβρίου, ενώ ο άλλος εξήλθε από το νοσοκομείο στις 4 Νοεμβρίου.

Το πιο διαδεδομένο μέσο αυτοχειρίας για τους άνδρες είναι ο πυροβολισμός (11 περιπτώσεις ή 37,9% του συνόλου) και ακολουθούν το μαχαίρωμα και ο πνιγμός (από 6 περιπτώσεις, αντίστοιχα), η ασιτία, η δηλητηρίαση και η κατακρήμνιση (από μία περίπτωση), ενώ για τέσσερα περιστατικά είναι άγνωστο το μέσο. Κανείς δεν επιλέγει τον απαγχονισμό.⁵⁰ Στην πλειονότητά τους οι αυτόχειρες χρησιμοποιούν πιστόλι, ξυράφι ή δηλητήριο και διαπράττουν την αυτοχειρία σε οικείο χώρο: εντός του δωματίου τους, στην καμπίνα του ο πλοίαρχος, εντός των καταστημάτων τους ο παντοπώλης και ο καφεπώλης. Σε μόλις δύο περιπτώσεις επιλέγουν να αυτοκτονήσουν σε δημόσιο χώρο: ο ελληνικής καταγωγής και ιταλός υπήκοος Βαρθολομαίος Στάνος, ο οποίος αυτοπυροβολείται για άγνωστους λόγους στο ατμόπλοιο *Mendera*, όταν ο γιατρός Βιδάλης ξεκινά την επιθεώρηση των επιβατών,⁵¹ και ο Αριστείδης Γρέζος, ο οποίος αυτοκτονεί στο νεκροταφείο της πόλης.⁵²

Οι πνιγμοί πραγματοποιούνται όλοι σε παραλιακές τοποθεσίες της Σύρου, εκτός από μία όπου επιλέγεται ένα φρεάτιο. Η τελευταία επιλογή ίσως να οφείλεται στην αποτυχία της πρώτης απόπειρας του αυτόχειρα, ο οποίος είχε προσπαθήσει νωρίτερα να πνιγεί στη θάλασσα αλλά διασώθηκε από έναν αστυνομικό κλητήρα.⁵³ Παρόμοια αποφασιστικότητα, παρά την αρχική αποτυχία, επέδειξε ακόμη ένας αυτόχειρας, ο οποίος προσπάθησε να πνιγεί «αλλ' ανεγκύσθη υπό τινός συμπατριώτου του εις ον υπεσχέθη να μη επαναλάβη το πείραμα και απήλθεν εις το δωμάτιόν του όπως αναπαυθή. Μετανοήσας όμως ως φαίνεται μετέβη εις την θέσιν της αυτοχειρίας του [...] και ερρίφθη εις την θάλασσαν».⁵⁴

50. Η αποφυγή του απαγχονισμού σχολιάζεται και από τον Τ. Αμπελά: «Ετι δε περιεργότερα διαφορά ότι ουδείς εν Ελλάδι εξελέξατο τον απαγχονισμόν εν ω εν Γαλλία 3,307 τοιούτοι εύρον την αγχόνην καταλληλοτέραν». Βλ. Τ. Αμπελάς, «Η αυτοκτονία εν Ελλάδι», *ό.π.*, σ. 343. Για τα μέσα της αυτοκτονίας σε άλλες χώρες βλ. Κ. Thomas – D. Gunnell, «Suicide in England and Wales», *ό.π.*, σ. 1469-1471· D. Walsh, «Suicide in Ireland», *ό.π.*, σ. 178-180.

51. ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 802/1886· *εφημ. Πατρής*, αρ. 1020, 15.3.1886, σ. 1.

52. ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 803/1886· *εφημ. Πατρής*, αρ. 1022, 29.3.1886, σ. 2.

53. *εφημ. Πανόπη*, αρ. 646, 10.7.1882, σ. 3.

54. *εφημ. Πατρής*, αρ. 1327, 9.11.1891, σ. 2-3· *εφημ. Ήλιος*, αρ. 367,

Από τους 37 αυτόχειρες μόνο έξι αφήνουν σημείωμα, με το οποίο δηλώνουν τα κίνητρα και τα αίτια της πράξης τους.⁵⁵ Δύο από αυτά δημοσιεύτηκαν αυτούσια στον Τύπο και τα υπόλοιπα τέσσερα περιληπτικά και αποσπασματικά. Κύριος στόχος τους είναι να μην παρερμηνευτεί η επιλογή τους και να εξηγήσουν με απλά και λογικά επιχειρήματα στο συγγενικό τους περιβάλλον και ευρύτερα στην κοινωνία τα κίνητρά τους. Ο έμπορος Χρήστος Μακρύς αφήνει «ακριβεστάτην σημείωσιν της παθητικής και ενεργητικής καταστάσεώς του και των αφορμών αίτινες των έσπρωξαν εις τοιούτον κίνημα απελπισίας· εις ένα λόγον έπραξε την τελευταίαν ανοησίαν ένεκα φιλοτιμίας».⁵⁶

Κάποια σημειώματα ενοχοποιούν άμεσα ή έμμεσα όσους πιστεύουν ότι τους έβλαψαν και τους άδικησαν. Χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις της Ελένης Βάλδη,⁵⁷ η οποία δηλητηριάζεται, επειδή πιστεύει πως ο μνηστήρας της σκοπεύει να την εγκαταλείψει, και του νεαρού μαθητή Παναγιώτη Σαραντόπουλου, ο οποίος δηλητηριάζεται υπό την ψυχολογική πίεση που του ασκεί η οικογένεια, οι φίλοι και οι καθηγητές του λόγω της αποτυχίας του στις εισαγωγικές εξετάσεις για το Γυμνάσιο.⁵⁸ Αντίθετα, στην επιστολή που άφησε ο Γρηγόριος Καλομενόπουλος, αφού εξηγήσει τους λόγους της αυτοχειρίας του, «εκφράζει ευγνωμοσύνην προς τον γέροντα κ. Κ. Λουτράρη, ον καλεί ευεργέτην του».⁵⁹

Παράλληλα, τα σημειώματα λειτουργούν απενοχοποιητικά για τους αυτόχειρες, αφού, εκτός από συγκεκριμένα πρόσωπα, ορισμένες φορές είναι η ίδια τους η ζωή που τους ωθεί να αυτοκτονήσουν. Ο χωροφύλακας Γεώργιος Χακιαύης πνίγεται, γιατί δεν βρήκε χαρά στον κόσμο,⁶⁰ και ο Σταύρος Ζανάκης αυτοπυροβολείται, γιατί υποθέτει πως όσα χρόνια κι αν ζήσει δεν θα είναι ποτέ ευχαριστημένος.⁶¹

16.11.1891, σ. 1.

55. Eric Parisot, «Suicide notes and popular sensibility in the eighteenth-century British press», *Eighteenth-century studies* 47.3 (Άνοιξη 2014), σ. 277-291.

56. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 304, 3.6.1850, σ. 4.

57. Εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 91, 8.6.1866, σ. 2· εφημ. *Νόμος*, αρ. 115, 11.6.1866, σ. 3· εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 93, 22.6.1866, σ. 3-4.

58. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1374, 3.10.1892, σ. 3.

59. Εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 314, 19.12.1870, σ. 2.

60. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 820, 24.2.1882, σ. 2· εφημ. *Πανόπη*, αρ. 808, 24.2.1882, σ. 3.

61. Εφημ. *Εθνική Άμυνα*, αρ. 7, 13.11.1876, σ. 2· εφημ. *Ο Άργος*, αρ. 116, 13.11.1876, σ. 2.

Επιπλέον, τα σημειώματα, εκτός από τα κίνητρα, εκφράζουν τις μεταθανάτιες επιθυμίες των αυτοχείρων. Ο νεαρός μαθητής απευθύνεται στο συγγενικό του περιβάλλον γράφοντας: «να μη βαρυγνώματε εναντίον μου». ⁶² Ο χωροφύλακας ζητά να γράψουν στο μνήμα του πως δεν βρήκε χαρά στον κόσμο. ⁶³ Τέλος, ο Σ. Ζανάκης επιθυμεί όποιος βρει την επιστολή του, «εάν τω είναι δυνατόν, να μη θεωρήση τον θάνατόν μου ως αυτοχειρίασιν, παρά ως γενικόν θάνατον, δια να με άρωσιν εκκλησιαστικώς» και ζητά συγχώρεση από το συγγενικό και φιλικό του περιβάλλον. ⁶⁴

Το ζήτημα της εκκλησιαστικής ταφής, που θίγει στο σημειώμά του ο Σ. Ζανάκης, είναι κομβικό στην αυτοχειρία. Παρόλα αυτά θίγεται σπάνια και συνήθως έμμεσα από τον ερμουπολίτικο Τύπο.

Η απαγόρευση θρησκευτικής ταφής για τους αυτόχειρες ανάγεται στον 4ο αιώνα, σύμφωνα με κανόνα που θέσπισε ο Τιμόθεος Α΄ αρχιεπίσκοπος Αλεξανδρείας. Οι αποκρίσεις του στις ερωτήσεις που του υπέβαλαν ορισμένοι επίσκοποι και κληρικοί επικυρώθηκαν από την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης το 692 και απέκτησαν οικουμενικό κύρος. Στα τέλη του 18ου αιώνα ο ιερομόναχος Αγάπιος Λεονάρδος και ο μοναχός Νικόδημος ο Αγιορείτης συγκέντρωσαν τους Ιερούς Κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, οι οποίοι εκδόθηκαν με τον τίτλο *Πηδάλιον της νοητής νηός* το 1800 στη Λειψία. Ανάμεσα στους κανόνες περιλαμβάνεται και η απόκριση του Τιμόθεου Α΄ στην ερώτηση εάν πρέπει να τελείται νεκρώσιμη ακολουθία για τους αυτόχειρες. Σύμφωνα με τον κανόνα, ο ιερέας οφείλει να διαπιστώσει εάν ο αυτόχειρας είχε σώσασ φρένας κατά την τέλεση της πράξης. Εάν η αυτοχειρία πραγματοποιήθηκε για οποιοδήποτε άλλο λόγο τότε «αυτοφονευτής γαρ εαυτού εστί» και απαγορεύεται η εκκλησιαστική ταφή. ⁶⁵ Το *Πηδάλιον* θα γνωρίσει αρκετές επανεκδόσεις (Αθήνα 1841, Ζάκυνθος 1864, Αθήνα 1886 κ.ά.) και αποτελεί την πληρέστερη συλλογή Ιερών Κανόνων και απαραί-

62. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1374, 3.10.1892, σ. 3.

63. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 820, 24.2.1882, σ. 2· εφημ. *Πανόπη*, αρ. 808, 24.2.1882, σ. 3.

64. Εφημ. *Εθνική Αμυνα*, αρ. 7, 13.11.1876, σ. 2· εφημ. *Ο Άργος*, αρ. 116, 13.11.1876, σ. 2.

65. *Πηδάλιον της νοητής νηός της Μίας, Αγίας, Καθολικής, και Αποστολικής των Ορθοδόξων Εκκλησίας*, Λειψία 1800, σ. 469. Βλ. και Πρόδρομος Ι. Ακανθόπουλος, *Κώδικας Ιερών Κανόνων (κείμενο-ερμηνεία-σχόλια) και εκκλησιαστικής νομοθεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 530-533.

τητο δογματικό βιβλίο κατά τον 19ο αιώνα.⁶⁶ Ο κανόνας απαγόρευσης εκκλησιαστικής ταφής των αυτοχείρων του Τιμόθεου Α' Αλεξανδρείας θα περιληφθεί και στο έργο των νομικών Γεωργίου Α. Ράλλη και Μιχαήλ Ποτλή *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*.⁶⁷

Η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος θα εκδώσει μόλις το 1888 εγκύκλιο «περί του μη κηδεύειν τους αυτοκτονούντας διά της κεκανονισμένης Εκκλησιαστικής ακολουθίας».⁶⁸ Σύμφωνα με την εγκύκλιο, η αυτοχειρία είναι μια πράξη που δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ανεξάρτητα από τα αίτια που την προκαλούν. Ο αυτόχειρας φέρει διπλή ευθύνη τόσο γιατί αρνείται την αιώνια ζωή, αφού δεν μπόρεσε να μετανοήσει και να λάβει συγχώρεση μετά την εγκληματική του πράξη, όσο και γιατί καθίσταται επιζήμιος για τη χριστιανική κοινωνία, ως παράδειγμα κακής χρήσης της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου. Κατ' επέκταση, απαγορεύει ρητά στους εφημέριους να κηδεύουν τα σώματα των αυτοχείρων και να τελούν υπέρ αυτών επιμνημόσυνες ευχές και δεήσεις, αφού αφορίστηκαν οικειοθελώς.

Στο γύρισμα του αιώνα, η Ιερά Σύνοδος διαπιστώνει πως η απαγόρευση εφαρμόζεται ανεξαιρέτως προς όλους τους αυτόχειρες και με νέα εγκύκλιο διευκρινίζει πως εξαιρούνται οι ψυχικά ασθενείς, των οποίων όμως την πάθηση πιστοποιούν δύο τουλάχιστον επιστήμονες ιατροί.⁶⁹

Αρκετά χρόνια πριν από την έκδοση των εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου, δημοσιεύτηκε στον Τύπο της Ερμούπολης ιατρική γνωμάτευση, με την οποία ο γιατρός Α. Βιτάλης πιστοποιούσε ότι ο ασθενής του Γεώργιος Πατσουδάκης, ο οποίος είχε αυτοκτονήσει στις 18 Ιουλίου 1866, έπασχε διαρκώς από «σκοτοδινιάσεις, δώσας δε ενίοτε και σημεία καταφανή παραφροσύνης».⁷⁰ Ενδεχομένως η γνωμάτευση βοήθησε στην απενοχοποι-

66. Για την ιστορία της έκδοσης βλ. Παύλος Μενεβίσογλου, *Το Πηδάλιο και άλλα εκδόσεις ιερών κανόνων κατά τον 18ον αιώνα*, Κατερίνη 2008, σ. 123-404.

67. Γ. Α. Ράλλης – Μ. Ποτλής, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων των τε αγίων και πανευφήμων Αποστόλων και των ιερών οικουμενικών και τοπικών συνόδων...*, τ. Δ', Αθήνα 1854, σ. 339. Για την ιστορία της έκδοσης βλ. Παύλος Μενεβίσογλου, *Το Σύνταγμα Ράλλη και Ποτλή και άλλα εκδόσεις ιερών κανόνων κατά τον 19ον και 20όν αιώνα*, Κατερίνη 2009.

68. Σ. Γιαννόπουλος, *Συλλογή των εγκυκλίων της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος μετά των οικείων νόμων, β. διαταγμάτων, υπουργικών εγγράφων, οδηγιών κτλ. από του 1833 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 1901, σ. 576-577.

69. «Περί επεξηγήσεως και συμπληρώσεως της υπ' αριθ. 2844/672 Συνοδικής Εγκυκλίου περί των αυτοκτονούντων», στο ίδιο, σ. 577-578.

70. Εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 98, 27.7.1866, σ. 2.

ηση της πράξης και συνετέλεσε στην εκκλησιαστική ταφή του.

Ωστόσο, σε δύο άλλες περιπτώσεις δεν χρειάστηκαν ιατρικά πιστοποιητικά για να επιτραπεί η εκκλησιαστική ταφή. Η κηδεία του γάλλου γιατρού Lussaud πραγματοποιήθηκε «μετά πάσης επισημότητας»,⁷¹ ενώ στον Σ. Ζανάκη «εσυγχωρήθη αυτώ η εκκλησιαστική ενταφίασις».⁷² Η επιστολή που είχε αφήσει ζητώντας να μην θεωρηθεί η πράξη του αυτοχειρία, αλλά και το γεγονός ότι αυτή αποδόθηκε σε παραφροσύνη, ίσως να ήταν οι παράγοντες που επέτρεψαν την εκκλησιαστική ταφή.⁷³

Αμφιλεγόμενες είναι οι διατυπώσεις στον Τύπο σχετικά με τις αυτοχειρίες του χωροφύλακα Γ. Χακιάμη και του πλοιάρχου Αν. Γαρουφαλιά. Η σορός του πρώτου μεταφέρθηκε αρχικά στο δημοτικό νοσοκομείο και έπειτα στο νεκροταφείο,⁷⁴ ενώ του δεύτερου στον Πειραιά, όπου και κηδεύτηκε.⁷⁵ Ωστόσο, δεν διευκρινίζεται εάν πραγματοποιήθηκε εκκλησιαστική ταφή ή απλώς κηδεύτηκαν οι σοροί.

Η περίπτωση που ξεχωρίζει αναμφισβήτητα αφορά στην πιο «διάσημη» ίσως αυτοχειρία στην Ερμούπολη τον 19ο αιώνα, αυτή του Νικόλαου Πετρόπουλου. Τραπεζίτης και παλαιότερα έμπορος, είχε διατελέσει δημοτικός σύμβουλος και αντιπρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Ερμούπολης, εμποροδίκης, πρόεδρος του Εμπορικού Επιμελητηρίου και τη στιγμή του θανάτου του πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της Εταιρείας Ελληνικής Ατμοπλοΐας.⁷⁶ Ο Ν. Πετρόπουλος αυτοκτόνησε στις 6 Μαρτίου 1889 στην οικία του χρησιμοποιώντας το ρεβόλβερ του. Παρόλο που αρχικά διαδόθηκε πως οικονομικά προβλήματα τον ώθησαν στην αυτοχειρία,⁷⁷ μόλις μία μέρα μετά ο Τύπος θα διαβεβαιώσει «εν πάση ασφαλεία, ότι ο μακαρίτης ευρίσκετο από τεσσάρων ήδη μηνών εις

71. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 877, 27.10.1882, σ. 2-3.

72. «Αυτοκτονία», εφημ. *Εθνική Αμυνα*, αρ. 7, 13.11.1876, σ. 2.

73. Αντίστοιχα θα επιτραπεί να ενταφιαστεί «θρησκευτικώς» ο Νικόλαος Παγκαλος, ο οποίος αυτοκτονεί στις αρχές του 20ού αιώνα και η πράξη αποδίδεται σε ψυχική ασθένεια. Βλ. Χ. Λούκος, *Πεθαίνοντας στη Σύρο*, ό.π., σ. 214.

74. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 810, 2.3.1882, σ. 3.

75. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1072, 21.3.1867, σ. 2. Για τον Ανδρέα Γαρουφαλιά βλ. Αναστάσιος Κ. Δημητρακόπουλος, *Ιστορία του Πολεμικού Ναυτικού, 1874-1912*, τ. Β', Πειραιάς 2015, σ. 220.

76. Για την Εταιρεία Ελληνικής Ατμοπλοΐας βλ. Κωνσταντίνος Παπαθανασόπουλος, *Εταιρεία Ελληνικής Ατμοπλοΐας (1855-1872). Τα αδιέξοδα του προστατευτισμού*, Αθήνα 1988.

77. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1175, 8.3.1889, σ. 4.

κατάστασιν διανοητικώς έκρυθμον, εξ ης σωματικώς μεν καθ' εκάστην έφθινε και ψυχικώς κατέπιπτε, και ότι από τεσσάρων ήδη μηνών είχε καταληφθή υπό της μονομανίας της αυτοκτονίας»,⁷⁸ την οποία «εκράτει κρύφιον από τους περί αυτόν, μετά της προσοχής, μεθ' ης, ως γνωστόν εκ της επιστήμης, κατορθούσι να κρύπτωσι τα σχέδιά των οι περιερχόμενοι εις την φοβεράν ταύτην νόσον».⁷⁹ Οι γιατροί που εξέτασαν τη σορό του Ν. Πετρόπουλου «βεβαίωσαν δι' εκθέσεώς των ότι εκ της γενομένης κρανιοτομής, βεβαιούται εγκεφαλική αλλοίωσις καθιστώσα ανεπίδεκτον αμφισβητήσεως το δυστυχές γεγονός της διανοητικής διαταράξεως».⁸⁰ Παράλληλα, ο μητροπολίτης Σύρου, ο οποίος πιθανότατα έλειπε από το νησί, έδωσε τηλεγραφικώς άδεια να πραγματοποιηθεί εκκλησιαστική ταφή.⁸¹ Άλλωστε, η σχετική εγκύκλιος της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος είχε εκδοθεί πρόσφατα (1888).

Η κηδεία τελέστηκε στον μητροπολιτικό ναό της Μεταμόρφωσης και στην πομπή προς το νεκροταφείο προπορευόταν η Φιλαρμονική Εταιρεία και «όλος ο ιερός κλήρος της νήσου εκ τε της πόλεως και της εξοχής»,⁸² ενώ τις ταινίες του φερέτρου κρατούσαν ο νομάρχης Κυκλάδων Θ. Θεοχάρης, ο βουλευτής Κυκλάδων Ε. Κεχαγιάς, ο δήμαρχος Ερμούπόλεως Κ. Τσιροπινάς και ο πρόεδρος των εν Σύρω πρωτοδικών Α. Παπάνος. Στην κηδεία παρευρίσκονταν ακόμη το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Ερμούπόλεως, το Διοικητικό Συμβούλιο και το προσωπικό της Εταιρείας Ελληνικής Ατμοπλοίας και πλήθος κόσμου, ενώ επικήδειους εκφώνησαν ο δικηγόρος και δημοτικός σύμβουλος Ιωάννης Ν. Αλεξόπουλος εκ μέρους του Δημοτικού Συμβουλίου και ο δικηγόρος Μιχαήλ Ανύσιος εκ μέρους της Ελληνικής Ατμοπλοίας.⁸³

78. Εφημ. *Ήλιος*, αρ. 246, 9.3.1889, σ. 3.

79. Στο ίδιο. Η αυτοκτονία του Ν. Πετρόπουλου μνημονεύεται και στο ημερολόγιο του Παναγιώτη Κ. Βοκοτόπουλου, ο οποίος σημειώνει: «Η ημέρα 6 Μαρτίου δευτέρα ημέρα δυστυχίας και στερήσεως του πολυτίμου [...] Νικολάου Κ. Πετρόπουλου πρωτοεξαδέλφου μου, αυτοκτονήσας δια πολυκρότου, ένεκα διανοητικής διαταράξεως». ΓΑΚ, ΑΝΚ, Αρχείο Παναγιώτη Βοκοτόπουλου (ΑΒΕ 462), Βιβλίον ατομικόν ιδιαίτερον Παναγιώτου Κωνσταντίνου Βοκοτοπούλου, σ. 35. Ευχαριστώ τον κ. Παναγιώτη Α. Βοκοτόπουλο για την επισήμανση του συγκεκριμένου ημερολογίου.

80. Εφημ. *Ήλιος*, ό.π.

81. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1175, 8.3.1889, σ. 4.

82. *Εφημερίς της Ερμούπόλεως*, αρ. 78, 11.3.1889, σ. 4.

83. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1175, 8.3.1889, σ. 4· εφημ. *Ήλιος*, αρ. 246, 9.3.1889,

Η επιείκεια ή ακόμη και η κατανόηση της ερμουπολίτικης κοινωνίας απέναντι στην αυτοχειρία μιας σημαίνουσας προσωπικότητας της πόλης, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την σκληρότητα που επέδειξε λίγα χρόνια αργότερα στην αυτόχειρα Ειρήνη Μαυρομμάτη, της οποίας η κηδεία τελέστηκε «άνευ εκκλησιαστικής πομπής»,⁸⁴ παρόλο που φαίνεται πως είχε μετανιώσει για την πράξη της, αφού κάλεσε σε ιατρική βοήθεια μετά τη λήψη δόσης φωσφόρου.

Παρά την σκληρότητα με την οποία αντιμετωπίστηκε από την τοπική κοινωνία η πλειονότητα των αυτοχείρων ως προς το ζήτημα της ταφής τους, στον τοπικό Τύπο η αυτοχειρία δεν εκλαμβάνεται ως αμαρτία.⁸⁵ Γεγονός που αποκτά ιδιαίτερη αξία, εάν αναλογιστούμε ότι στη Σύρο η θρησκευτική διαμάχη καθολικών - ορθόδοξων διατηρούσε την έντασή της καθ' όλο τον 19ο αιώνα.⁸⁶ Η διαμάχη Συριανών, καθολικών, αυτοχθόνων, ασχολούμενων με τη γεωργία έναντι Ερμουπολιτών, ορθόδοξων, ετεροχθόνων, ασχολούμενων με το εμπόριο, τη ναυτιλία, τη βιοτεχνία, αργότερα τη βιομηχανία, έλαβε διάφορες μορφές κατά τον 19ο αιώνα, ξεκινώντας από ποικίλες αφορμές. Τα ήθη των Ερμουπολιτών συνιστούσαν απειλή για τις παραδοσιακές αξίες των Συριανών και κατ' επέκταση για το θρησκευτικό συναίσθημα, το οποίο ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με αυτές.⁸⁷ Σε αυτό το πλαίσιο φαίνεται πως η αύξηση του αριθμού των αυτοχείρων στην Ερμούπολη δεν αξιοποιήθηκε από την καθολική κοινότητα ως ένα επιπλέον επιχείρημα κατά της ερμουπολίτικης κοινωνίας.

σ. 3· *Εφημερίς της Ερμουπόλεως*, αρ. 78, 11.3.1889, σ. 4. Αντίθετα ο επίσκοπος Σύρου το 1836 είχε αρνηθεί να ταφεί στο νεκροταφείο η σορός του αυτόχειρα Δημητρίου Μιαούλη, γιου του ναυάρχου Ανδρέα Μιαούλη, αγωνιστή της επανάστασης του 1821, δημογέροντα και εκ των ιδρυτών της Ερμούπολης. Βλ. Χ. Λούκος, *Πεθαίνοντας στη Σύρο*, ό.π., σ. 213-214. Ο Δ. Μιαούλης πιθανότατα αυτοκτόνησε στην Ύδρα, βλ. εφημ. *Ο Σωτήρ*, αρ. 75, 6.2.1836, σ. 2· εφημ. *Αθηνά*, αρ. 309, 8.2.1836, σ. 1238. Χρήστος Λούκος (επιμ.), *Το ανέκδοτο ημερολόγιο του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Μόναχο-Βερολίνο (1834-1837)*, Αθήνα 2011, σ. 221, 225.

84. Εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1383, 5.12.1892, σ. 3.

85. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως η εφημερίδα *Εκκλησιαστής*, επίσημο όργανο της Μητρόπολης Σύρου και Γήνου, που κυκλοφόρησε στα χρόνια 1883-1887, δεν αναφέρεται στο ζήτημα της αυτοχειρίας, παρόλο που κατά το διάστημα αυτό είχαν σημειωθεί τρεις αυτοχειρίες στην Ερμούπολη, ενώ κατά το προηγούμενο της έκδοσής της έτος πέντε αυτοχειρίες.

86. Χρήστος Λούκος, «Καθολικοί και ορθόδοξοι στη Σύρο, 1821-1974: μια δύσκολη συγκατοίκηση», *Επιστημονικό Συμπόσιο Μειονότητες στην Ελλάδα*, Αθήνα 2004, σ. 285-299.

87. Στο ίδιο, σ. 288-289.

«Αποπειραθείς ν' αυτοχειριασθή επληρώθη ακινδύνως»

Αντίθετα από την Ειρήνη Μαυρομαμάτη, μια νεαρή γυναίκα αποδείχθηκε πιο τυχερή όταν μετάνιωσε για την απόπειρα αυτοκτονίας της με δηλητήριο λόγω ερωτικής απογοήτευσης. Η ιατρική βοήθεια ήρθε έγκαιρα και σώθηκε.⁸⁸

Οι απόπειρες αυτοκτονίας που απέτυχαν στην Ερμούπολη τον 19ο αιώνα είναι μόλις 18,⁸⁹ αρκετά λιγότερες από όσες τελεσφόρησαν. Μπορούμε όμως να υποθέσουμε πως στην πραγματικότητα ήταν αρκετά περισσότερες από όσες εντοπίστηκαν, καθώς μοναδική πηγή γι' αυτές αποτελεί ο Τύπος και –υπό προϋποθέσεις– τα βιβλία εισερχομένων-εξερχομένων ασθενών του Δημοτικού Νοσοκομείου «Ελπίς».

Από τις 18 αποτυχημένες απόπειρες αυτοκτονίας 12 διαπράχθηκαν από άνδρες και 6 από γυναίκες. Όλες, εκτός από μία το 1843, πραγματοποιήθηκαν στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα: από μία το 1850, το 1853, το 1869, το 1879 και το 1882, δύο το 1884 και το 1887, μία το 1890 και το 1891, δύο το 1892 και το 1893, μία το 1897 και το 1898.

Πέντε γυναίκες επιλέγουν να δηλητηριαστούν και μία να τραυματιστεί με άγνωστο αντικείμενο. Αντίθετα, οι άνδρες αποπειρώνται να αυτοκτονήσουν χρησιμοποιώντας κυρίως μαχαίρι (6 περιπτώσεις) και σε μικρότερο βαθμό όπλο (3), δηλητήριο, αιχμηρό αντικείμενο και πνιγμό (από μία). Ο τόπος μνημονεύεται σπάνια, μόλις σε τέσσερις περιπτώσεις και συνήθως αποτελεί οικείο χώρο.

Το επάγγελμα είναι γνωστό μόνο για τρεις άνδρες (υπηρέτης, χωροφύλακας, πλακουντοπώλης) και μια γυναίκα (παιδαγωγός), ενώ η ηλικία καταγράφεται μόνο για έναν άνδρα. Τα αίτια που οδήγησαν στην απόπειρα αυτοχειρίας σημειώνονται συχνότερα για τις γυναίκες (τέσσερις λόγω ερωτικής απογοήτευσης/ζήλειας και μία λόγω ψυχικής ασθένειας). Στους άνδρες κυριαρχούν οι οικονομικοί λόγοι (4), ενώ μία αποδίδεται

88. Εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 254, 16.8.1869, σ. 2.

89. Εφημ. *Ο Ερμής*, αρ. 220, 5.6.1843, σ. 1· εφημ. *Ο Αίολος*, αρ. 304, 3.6.1850, σ. 4 και αρ. 476, 31.10.1853, σ. 2· εφημ. *Ερμούπολις*, αρ. 254, 16.8.1869, σ. 2· εφημ. *Πανόπη*, αρ. 546, 19.6.1879, σ. 4· αρ. 838, 12.6.1882, σ. 4· αρ. 1004, 13.2.1884, σ. 1 και αρ. 1564, 1.12.1890, σ. 4· εφημ. *Ήλιος*, αρ. 57, 24.9.1887, σ. 2 και αρ. 432, 25.4.1893, σ. 2· εφημ. *Πατρίς*, αρ. 1107, 5.12.1887, σ. 2· αρ. 1334, 31.12.1891, σ. 4· αρ. 1346, 28.3.1892, σ. 4· αρ. 1347, 4.4.1892, σ. 4· αρ. 1444, 18.12.1893, σ. 2· αρ. 1613, 1.3.1897, σ. 4 και αρ. 1669, 28.3.1898, σ. 4.

σε μέθη. Για τα υπόλοιπα περιστατικά οι συντάκτες των εφημερίδων δεν παρέχουν πληροφορίες.⁹⁰

«... το πράγμα μένει εισέτι αμφίβολον»

Εκτός από τις επιτυχημένες και αποτυχημένες απόπειρες αυτοχειρίας, υπάρχουν και ορισμένα περιστατικά θανάτων που δημιούργησαν αμφιβολίες στην κοινωνία της Ερμούπολης για τον αν ήταν αυτοκτονίες. Η 18χρονη Ελισάβετ Χ. Ανανία από τις Κυδωνιές βρέθηκε πνιγμένη σε φρεάτιο τον Απρίλιο 1850.⁹¹ Ο θάνατός της καταγράφηκε ως πνιγμός, όμως στον Τύπο σημειώνεται πως «τινές θέλουν το συμβεβηκός τυχαίον – άλλοι δε το χαρακτηρίζουν ως αυτοχειρίαν».⁹² Αντίστοιχα, ο θάνατος του υγειονομικού γραφέα Κωνσταντίνου Κατζούρη προβληματίσε εάν προήλθε από ασφυξία λόγω των αναθυμιάσεων από τα κάρβουνα που είχε ανάψει στο μαγγάλι του ή από δηλητηρίαση. Μάλιστα, οι αρχές κατηγορήθηκαν ότι δεν προέβησαν σε νεκροτομή.⁹³

Σε δύο περιπτώσεις δεν κατέστη εφικτό να εξακριβωθεί εάν ο θάνατος οφειλόταν σε αυτοχειρία ή δολοφονία. Ο Κυριάκος Χαντζάρης βρέθηκε πνιγμένος με μια πέτρα περασμένη με σχοινί στο λαιμό του⁹⁴ και ο Αλέ-

90. Παρόλο που σε δέκα περιπτώσεις σημειώνεται το ονοματεπώνυμο του ατόμου που αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει, δεν κατέστη εφικτό να εντοπιστούν άλλα στοιχεία, ώστε να προσεγγίσουμε τουλάχιστον την ηλικία και το επάγγελμά τους. Στις περιπτώσεις που δεν γνωρίζουμε ονοματεπώνυμο, η αναζήτηση στα βιβλία εισερχομένων-εξερχομένων ασθενών του Δημοτικού Νοσοκομείου («Ελπής») της Ερμούπολης δεν απέφερε καρπούς. Αρκετοί, παρά τα τραύματα που υπέστησαν, δεν φαίνεται να εισήχθησαν για νοσηλεία στο δημοτικό νοσοκομείο, ενώ όσοι αναφέρονται στον Τύπο ότι νοσηλεύτηκαν και γνωρίζουμε το ονοματεπώνυμο τους δεν εντοπίστηκαν. Αυτό ενδεχομένως να οφείλεται στο διαθέσιμο αρχειακό υλικό. Σχετικά με τις αρχειακές πηγές και για μερικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο ερευνητής των βιβλίων εισερχομένων-εξερχομένων ασθενών του Δημοτικού Νοσοκομείου («Ελπής») βλ. Γιάννης Γονατίδης, *Αφροδίσια νοσήματα στην Ερμούπολη τον 19ο αιώνα*, αδημ. μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2014, σ. 61-73.

91. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Πρόχειρο βιβλίο αποβιώσεων, 1848-1853, αρ. πράξης 78/1850.

92. Εφημ. *Ο Αίολος*, αρ. 297, 22.4.1850, σ. 2.

93. Εφημ. *Ο Ερμούπολίτης*, αρ. 18, 1.2.1840, σ. 74.

94. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 559/1881· εφημ. *Αναγέννησις*, αρ. 39, 3.10.1881, σ. 2· εφημ. *Πανόπη*, αρ. 772, 3.10.1881, σ. 2· εφημ. *Πατρύς*, αρ. 800, 4.10.1881, σ. 1.

ξανδρος Θεοδωρόπουλος πυροβολημένος.⁹⁵ Στην περίπτωση του Χαντζάρου, παρόλο που θεωρήθηκε ότι «έπασχεν εκ περιοδικής παραφροσύνης»,⁹⁶ δεν αποκλείστηκε το ενδεχόμενο της δολοφονίας, ενώ στην περίπτωση του Θεοδωρόπουλου οι απόψεις κυμάνθηκαν μεταξύ της αυτοχειρίας λόγω οικονομικών προβλημάτων και της ληστείας μετά φόνου, λόγω μεγάλου χρηματικού ποσού που φημολογούνταν ότι έφερε μαζί του ως προίκα για τον γάμο του αδερφού του.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί ο Ηλίας Χατζάκος, δημοτικός εισπράκτορας του Δήμου Ερμούπολης την περίοδο 1870-1876, ο οποίος βρέθηκε νεκρός, πυροβολημένος στο κεφάλι στην είσοδο της εξοχικής τους κατοικίας. Οι φήμες ήθελαν, εκτός από την αυτοχειρία και τη δολοφονία, ο θάνατός του να οφείλεται σε ατύχημα, θεωρία που επιβεβαίωσαν και οι δυο γιατροί που εξέτασαν το πτώμα. Σύμφωνα με την έκθεσή τους, ο Ηλ. Χατζάκος αποπειράθηκε να πυροβολήσει ένα πτηνό, γλίστρησε, προσπάθησε να στηριχθεί στο κυνηγετικό όπλο, το οποίο εκπυρσοκρότησε και τον πλήγωσε θανάσιμα.⁹⁷ Στη ληξιαρχική πράξη θανάτου καταγράφηκε ως «αιφνίδιος θάνατος» και όχι ως ατύχημα.⁹⁸

Ωστόσο, δύο χρόνια αργότερα, σε συνέλευση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Ερμούπολης προέκυψε ότι ο Ηλ. Χατζάκος δεν είχε αποδώσει το πλεόνασμα του οικονομικού έτους 1876, ύψους 37.708,78 δρχ., στους δικαιούχους του Δήμου, ενώ ο θάνατός του συνέβη λίγες μέρες μετά τη δήλωση του τότε δημάρχου Δ. Βαφιαδάκη πως είχε πληροφρηθεί τη συγκεκριμένη παράλειψη και σύντομα θα τον ήλεγχε. Μάλιστα, η επιτροπή που είχε ορίσει ο Δήμος Ερμούπολης για τον ακριβή υπολογισμό του ποσού που όφειλε ο νεκρός πλέον Ηλ. Χατζάκος κατέληξε πως το έλλειμμα ανερχόταν στις 70.068,81 δρχ.

Στη συνέχεια, κατά την εξέταση τυχόν ευθυνών του τότε δημάρχου Δ. Βαφιαδάκη στη συσσώρευση του ελλείμματος λόγω πλημμελών και μη συχνών ελέγχων του δημοτικού εισπράκτορα, σημειώνεται στα Πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου πως «ο Ηλ. Χατζάκος έχαιρε την υπόληψιν τιμιωτάτου ανδρός (ην εδικαιολόγησεν επιτέλους και η αυτοκτονία

95. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 903/1890· εφημ. *Ήλιος*, αρ. 306, 1.8.1890, σ. 3.

96. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 772, 3.10.1881, σ. 2.

97. Στο ίδιο, αρ. 337, 6.5.1877, σ. 3· εφημ. *Ήλιος*, αρ. 104, 7.5.1877, σ. 2· εφημ. *Ο Άργος*, αρ. 135, 7.5.1877, σ. 3.

98. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 207/1877.

του)»,⁹⁹ ενώ ο θάνατός του χαρακτηρίζεται αυτοχειρία ακόμη δύο φορές, χωρίς να υπάρξει καμία αντίδραση ή διαμαρτυρία. Τελικά, ο θάνατος του Ηλ. Χατζάκου πού οφειλόταν; Παρά το πλήθος των αναφορών, το ζήτημα παραμένει ανοιχτό σε υποθέσεις και ερμηνείες.

Αβεβαιότητα εμφανίζεται και σε άλλες περιπτώσεις, δοκιμάζοντας τις δυνατότητες και τα όρια των πηγών μας. Άραγε, η εξαφάνιση του Δημητρίου Στραφτόπουλου το 1843 να οφειλόταν σε αυτοχειρία, όπως εικάζει ο Τύπος;¹⁰⁰ Το πτώμα του δεν βρέθηκε ποτέ. Αντίστοιχα, πού οφειλόταν ο «αιφνίδιος θάνατος» του Ιωάννη Α. Πρασσακάκη;¹⁰¹ Τέλος, η δηλητηρίαση της εγκύου πόρνης Βασιλικής Ιωάννου, που την οδηγεί στο θάνατο μετά από εννέα μέρες νοσηλείας στο δημοτικό νοσοκομείο, ήταν ατύχημα ή εκούσια πράξη και ο συντάκτης του καταστίχου δεν το σημείωσε;¹⁰²

Ανάλογα ερωτήματα εγείρονται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό και για άλλες περιπτώσεις πνιγμών, πτώσεων, δηλητηριάσεων, ατυχημάτων και «αιφνίδιων θανάτων». Άλλωστε, μέχρι και σήμερα κάποιες αυτοκτονίες μπορεί να καταγραφούν ως ατυχήματα, αφενός λόγω της αμφιβολίας σχετικά με τις συνθήκες θανάτου, αφετέρου λόγω του στίγματος που επιφέρει η αυτοκτονία στον αυτόχειρα και το συγγενικό του περιβάλλον.

Συμπεράσματα

Στο β' μισό του 19ου αιώνα παρατηρείται μια εντυπωσιακή αύξηση στον

99. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Διοικητική Υπηρεσία (Δ), Δημοτικό Συμβούλιο (B), Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, αρ. συνεδρίασης I, 23.7.1879.

100. Εφημ. *Ο Ερμής*, Παράρτημα αρ. 217, 15.5.1843, σ. 1.

101. Σύμφωνα με αναφορά σε οικογενειακό ημερολόγιο της οικογένειας Βοκοτοπούλου, ο Ιωάννης Α. Πρασσακάκης φέρεται να αυτοκτόνησε τον Νοέμβριο του 1887 για λόγους ευθιξίας. Ωστόσο, το ημερολόγιο έχει συνταχθεί από απόγονο της οικογένειας σύμφωνα με τις ενθυμήσεις του στα μέσα του 20ού αιώνα, με αποτέλεσμα να γεννιούνται αμφιβολίες για τον βαθμό αξιοπιστίας της συγκεκριμένης αναφοράς. Στη ληξιαρχική πράξη θανάτου δεν αναφέρεται καμία αιτία (ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Ε, Ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων, αρ. πράξης 546/1887), όπως συμβαίνει, άλλωστε, στην πλειονότητα των περιπτώσεων των ληξιαρχικών πράξεων θανάτου, ενώ στον Τύπο σημειώνεται ως «αιφνίδιος θάνατος» (εφημ. *Ήλιος*, αρ. 63, 9.11.1887, σ. 2). Ευχαριστώ τον κ. Παναγιώτη Α. Βοκοτόπουλο για την επισήμανση του ημερολογίου και την παροχή του σχετικού αποσπάσματος.

102. ΓΑΚ, ANK, ΔΑΕ, Νοσοκομείο, Βιβλίο εισερχομένων και εξερχομένων ασθενών, 1881-1883, Τμήμα Α', α.α. 177/1882.

αριθμό των αυτοχειρών στην Ερμούπολη, οι οποίοι τριπλασιάζονται, ενώ εξίσου αυξάνονται και οι αποτυχημένες απόπειρες αυτοκτονίας. Αύξηση, ωστόσο, που μπορεί να οφείλεται στο ότι οι διαθέσιμες αρχειακές πηγές είναι αισθητά πιο πλούσιες για την Ερμούπολη καθώς προχωρούμε στον 19ο αιώνα. Για το πρώτο μισό του 19ου αιώνα διαθέτουμε συμβολαιογραφικές πράξεις, τοπικές εβδομαδιαίες εφημερίδες και τα βιβλία εισερχομένων ασθενών του δημοτικού νοσοκομείου. Κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, στις παραπάνω πηγές προστίθενται τα πρόχειρα βιβλία αποβιώσεων και τα ληξιαρχικά βιβλία αποβιώσεων του Δήμου Ερμούπολης, τα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου, ενώ αυξάνεται ο αριθμός των τοπικών εφημερίδων. Επιπλέον ορισμένες εφημερίδες εκδίδονται δύο φορές την εβδομάδα, ενώ σημαντική είναι η καθιέρωση της στήλης του αστυνομικού δελτίου, όπου καταγράφονται με μεγαλύτερη συχνότητα παραβατικές συμπεριφορές και εγκληματικές πράξεις.

Παρά την αύξηση των αυτοκτονιών, ο τοπικός Τύπος δεν αναδεικνύει την αυτοχειρία ως πρόβλημα της ερμούπολιτικής κοινωνίας. Δεν διαθέτουμε στοιχεία για τα μεγέθη της αυτοχειρίας σε άλλα αστικά κέντρα του ελληνικού κράτους κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα, ώστε να τα συγκρίνουμε με αυτά της Ερμούπολης. Φαίνεται πάντως πως ο αριθμός των αυτοκτονιών δεν προκάλεσε ιδιαίτερο προβληματισμό στις κυρίαρχες τάξεις, συγκρινόμενος τουλάχιστον με τον αντίστοιχο της Αθήνας.¹⁰³

Εξίσου κατευναστικά λειτουργούσε η σύγκριση του αριθμού των αυτοχειρών στην Ελλάδα με τα αντίστοιχα μεγέθη στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη. Όπως σημειώνει ο Τιμολέων Αμπελάς «... πρόχειρός τις σύγκρισις αυτών [των αυτοκτονιών] προς τας εν Ελλάδι παρέχει παρηγόρους τινάς σχέψεις ότι το υποβόσκον εν Ελλάδι κοινωνικόν νόσημα δεν έλαβεν έτι επιφόβους διαστάσεις».¹⁰⁴ Σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας *Πανόπη*, το 1879 στη Βιέννη διαπράχθηκαν 192 αυτοκτονίες,¹⁰⁵ ενώ λίγα χρόνια αργότερα ο Τ. Αμπελάς συγκρίνοντας τον αριθμό των αυτοχειρών μεταξύ Γαλλίας και Ελλάδας διαπιστώνει: «απέναντι 7.512 αυτοκτονησάντων εν Γαλλία, η σύγκρισις των εν Ελλάδι τοιούτων, τριάκοντα ίσως εν ενί έτει, καταδεικνύει την διαφοράν, λαμβανομένης υπ' όψει και της αναλογίας του πληθυσμού· ο γυναικείος πληθυσμός δεν παρουσιάζει ειμή

103. Χ. Λούκος, *Πεθαίνοντας στη Σύρο*, ό.π., σ. 213.

104. Τ. Αμπελάς, «Η αυτοκτονία εν Ελλάδι», ό.π., σ. 343.

105. Εφημ. *Πανόπη*, αρ. 634, 10.5.1880, σ. 2.

έν ή δύο θύματα, ενώ εν Γαλλία 1.608 γυναίκες κατά τον αυτόν χρόνον ηυτοκτόνησαν».¹⁰⁶ Εάν πράγματι οι αυτόχειρες στην Ελλάδα δεν ξεπερνούσαν τις 30 περιπτώσεις κατ' έτος στα τέλη του 19ου αιώνα, η σύγκριση με τις χιλιάδες των αυτοχειρών των δυτικοευρωπαϊκών κρατών την ίδια περίοδο δεν αιτιολογούσε την ανάδειξη της αυτοχειρίας ως κοινωνικής απειλής για την ελληνική κοινωνία.¹⁰⁷

Παρόλα αυτά, προς το τέλος του 19ου αιώνα, αναδύεται ένας έντονος προβληματισμός για το φαινόμενο της αυτοχειρίας, όπως δηλώνει η αύξηση των σχετικών δημοσιευμάτων στον Τύπο, τόσο για τις αυτοχειρίες και τις απόπειρες αυτοχειρίας που πραγματοποιούνται στο ελληνικό κράτος όσο και στο εξωτερικό, καθώς και η αύξηση των σχετικών εκδόσεων.¹⁰⁸ Στα κείμενα αυτά γίνεται λόγος για «επιδημικόν ανθρωποβόρον νόσημα»,¹⁰⁹ για «νόσον δεινήν», η οποία «καταβιβρώσκει από τινος το σώμα της ημετέρας κοινωνίας» και «επιτείνεται εις πάσας της κοινωνίας τας τάξεις».¹¹⁰ Σε ποιο βαθμό όμως η αγωνία του δημόσιου λόγου αντα-

106. Τ. Αμπελάς, *ό.π.*, σ. 343.

107. Για τα απόλυτα μεγέθη των αυτοχειρών σε διάφορα δυτικοευρωπαϊκά κράτη το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα βλ. Ε. Durkheim, *Κοινωνικές αιτίες*, *ό.π.*, σ. 21, 53.

108. Μελχισεδέκ Φρουδάκης, *Τα αίτια του κακού της μονομαχίας και της αυτοχειρίας και τα μέσα της αναίρεσως αυτού*, Αθήνα 1885· Στέφανος Ξένος, «Ιστορικά σημειώσεις περί αυτοκτονίας», Κων. Φ. Σκόκος, *Ετήσιον Ημερολόγιον χρονολογικόν, φιλολογικόν, γελοιογραφικόν του έτους 1889, Έτος Δ', Αθήνα 1889*, σ. 284-288· Νικόλαος Αντ. Παπαδάκης, *Περί αυτοκτονίας κατά τον Legrand du Saullé*, Ηράκλειο 1889· Γεώργιος Ν. Παναγόπουλος, *Περί αυτοχειρίας*, Πάτρα 1890· Μάρκος Γιαννόπουλος, *Έρωσ και αυτοκτονία*, Αθήνα 1893· Νεκτάριος Κεφαλάς, *Περί των αποτελεσμάτων της αληθούς και ψευδούς μορφώσεως. Μελέτη διηρημένη εις τρία μέρη*, Αθήνα 1894· Απομνημονεύματα αυτόχειρος, μετάφρασις εκ του Γαλλικού υπό Μ. Γ. Βιτάλη, Ερμούπολη 1898. Για την αυτοχειρία ως θέμα σε λογοτεχνικά και θεατρικά κείμενα ενδεικτικά βλ. Σ. Ε. Λομβέρδος, *Δημοτικά άσματα. Ο άγνωστος αυτόχειρ και Τα πάθη*, Κεφαλληνία 1849· Μιχαήλ Σ. Μαργαρίτης, *Ο αυτοχειριασθείς μαθητής*, Ερμούπολη 1869· Αλέξανδρος Α. Πίσσης, *Δημοπρασία Άστε Ντούα ου και θ' αυτοχειριασθώ*, Αθήνα 1882· Παναγιώτης Ν. Θεοδοσίου – Ουρανία Πασχαλίδου, *Η τρέλλα της αυτοχειρίας*, Αθήνα 1888· Χρήστος Ν. Βαρλέντης, *Η αυτόχειρ και ο εραστής της*, Τρίπολη 1890· Paolo Ferrari, *Η αυτοκτονία*, Ζάκυνθος 1892.

109. Ιωάννης Μαρτίνος, *Ομιλία κατά αυτοκτονίας ρηθείσα εν τη Εταιρία των Φίλων του Λαού τη 28 Ιανουαρίου 1889*, Αθήνα 1889, σ. 1.

110. Ιγνάτιος Μοσχάκης, *Λόγος περί αυτοκτονίας εκφωνηθείς εν τω ναώ της Αγίας Ειρήνης*, Αθήνα 1889, σ. 3-4.

ποκρινόταν σε μια πραγματική αύξηση του αριθμού των αυτοχειρών; Μήπως η αυξημένη προσοχή στο ζήτημα της αυτοχειρίας δημιούργησε την πεποίθηση πως είχαν αυξηθεί οι αυτόχειρες στην ελληνική κοινωνία;¹¹¹

Ανεξάρτητα από τις απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα, γεγονός παραμένει πως στα τέλη του 19ου αιώνα η ελληνική κοινωνία στρέφει το βλέμμα της στο φαινόμενο της αυτοχειρίας και η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος αποφασίζει να επικαιροποιήσει την παραδοσιακή της θέση για απαγόρευση της θρησκευτικής ταφής στους αυτόχειρες, μεταθέτοντας, παράλληλα, την ευθύνη για την εξακρίβωση της νοητικής κατάστασης του αυτόχειρα από τον ιερέα στον γιατρό. Άλλωστε, η χρήση των ιατρικών γνωματεύσεων λειτουργούσε απενοχοποιητικά για την πράξη της αυτοχειρίας ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα. Ενδεχομένως, η απόφαση της Ιεράς Συνόδου αποτελούσε περισσότερο αναγκαστική αποδοχή του ρόλου του γιατρού επί των ζητημάτων υγείας και ασθένειας και λιγότερο επιθυμητή εκχώρηση μέρους της εξουσίας του ιερέα επί των νεκρών σωμάτων.

Οι πρακτικές και η στάση της Εκκλησίας της Ελλάδος αλλά και των κατά τόπους επισκοπών στο θέμα της αυτοκτονίας, ο σταδιακά αυξημένος ρόλος του σώματος των ιατρών, τα δημοσιεύματα του αθηναϊκού και τοπικού Τύπου, οι αναπαραστάσεις της αυτοχειρίας στη λογοτεχνία και τον δημόσιο λόγο, οι λαϊκές δοξασίες για τους αυτόχειρες, τα μεγέθη και οι πρακτικές των αυτοχειρών, οι αποτυχημένες απόπειρες αυτοκτονίας είναι μερικά από τα ζητήματα των οποίων η διερεύνηση θα μας επιτρέψει να προσεγγίσουμε το σύνθετο και πολυπαραγοντικό φαινόμενο της αυτοχειρίας. Για μια πληρέστερη προσέγγιση του θέματος χρειάζονται περισσότερες μελέτες, που θα αξιοποιούν τις διαθέσιμες αρχειακές πηγές· πηγές που θα αναδείξουν πως η αυτοχειρία αποτελεί μία διαχρονική επιλογή των ανθρώπων, τα χαρακτηριστικά, η πρόσληψη και η αντιμετώπιση της οποίας μεταβάλλονται στην πορεία του χρόνου, ενώ παράλληλα δοκιμάζει τα ερευνητικά και μεθοδολογικά μας εργαλεία.

Άλλωστε, όπως σημειώνει η Roisin Healy, «οι ιστορικοί της αυτοχειρίας αντιμετωπίζουν τις μεθοδολογικές προκλήσεις που είναι εγγενείς στην ανασυγκρότηση του παρελθόντος με ιδιαίτερα δραματικό τρόπο.

111. Για αντίστοιχους προβληματισμούς σε διαφορετικά ιστορικά πλαίσια βλ. G. Minois, *Ιστορία της αυτοκτονίας*, ό.π., σ. 129-130· D. Silkenat, *Moments of despair*, ό.π., σ. 28-31.

Υπάρχει καλύτερο παράδειγμα για τα όρια της γνώσης μας για το παρελθόν από το πτώμα ενός πνιγμένου άνδρα;».¹¹²

112. R. Healy, «Suicide in early modern and modern Europe», *ό.π.*, σ. 903-904.

SUMMARY

Yannis Gonatidis, «*I have taken into account the love of death*». *Suicides in nineteenth-century port of Hermoupolis (Syros)*

In the late 19th century, the phenomenon of suicide emerged as an important issue for the Greek society. Numerous studies and publications draw attention to this “social disease”. However, had there actually been an increase in suicide rates in Greece in the last decades of 19th century?

The aim of this paper is to highlight the social phenomenon of suicide in one of the most important cities of the Greek state in the 19th century. It consists of three chapters. The first chapter deals with the quantitative and qualitative characteristics of 37 persons, who committed suicide in Hermoupolis during the 19th century. Who decided to commit suicide? When and how? Which were their motivations? Did they leave suicidal notes and what did they expose in them? Furthermore, which was the official stance of the Orthodox Church? Did they prohibit funerals and burials of suicides? The second chapter focuses on failed suicide attempts, while the third examines the cases without clearly determined cause of death (suicide, accident or murder).

The paper is based on the following sources: the registers (official and drafts) of death certificates of the Municipality of Hermoupolis, the Minutes of the City Council of Hermoupolis, the patients’ log and record books, notarizations, diaries and the local Press.